

Menestyksen tiekartta

JORMA NIEMELÄ

Viime vuoden aikana julkaistiin poikkeuksellisen paljon asiakirjoja, jotka etsivät suuntaa Suomen kilpailukyvyille, menestykselle ja hyvinvoinnille. Jokainen niistä asemoi myös yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tehtäviä – eritoten selvitysmies Jorma Rantasen yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakennetta koskenut katsaus.

Jos aiomme pitää yllä nykyisenkaltaista elintasoa ja hyvinvointivaltiota, meidän on pärjättävä globalisaation asettamien uusien ehtojen kanssa. Siksi on oikein kiinnittää huomiota taloudelliseen kilpailukykyyn, teknologiseen kehitykseen, innovaatioihin, tuottavuuteen, yrittäjyyteen ja investointeihin. Silti yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tulisi nyt yhdessä kiinnittää huomiota myös siihen, mitä näissä mietinnöissä ei sanota tai mikä on jäänyt aivan liian vähälle huomiolle.

Runsas vuosi sitten Helsingin yliopiston rehtori Ilkka Niiniluoto sanoi yliopistonsa avajaisissa, että ”on aihetta uskoa, että Suomessa vallitsee ainakin periaatteen tasolla laaja yksimielisyys siitä, että korkean sivistyksen ylläpitäminen on yhä keskeinen kansallinen päämäärä”. Se oli upea puheenvuoro. Kovin kauaa eikä kauas tuo ääni ei kuitenkaan kantanut yhteiskunnassamme – tai sitten sivistys ymmärretään vain kovin kapeana teknis-taloudellisena manageeraamisena.

Anne Brunilan johtama globalisaatiotyöryhmä edellytti raportissaan, että työmarkkinoille siirtyvät nuoret tarvitsevat ”elinikäisen oppimisen valmiuksia, laajaa yleissivistystä, kielitaitoa, sosiaalisia taitoja ja valmiuksia oman työn kehittämiseen”. Nämä valmiudet on työryhmän mielestä saavutettava jo ammatillisessa perus- tai lukioasteen koulutuksessa.

Jorma Rantanen tarkastelee sivistystehtävää oikeastaan vain niissä kohdin, joissa hän viittaa lain-säädännössä yliopistoille annettuun tehtävään.

Yliopistojen tehtävänä on lain mukaan ”edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa”. Ammattikorkeakoulujen tehtävämääritys on paljon käytännöllisempi. Ainoa sivistystehtävään liittyvä toimeksianto ammattikorkeakoululaissa on ”tukea yksilön ammatillista kasvua”.

Yllättävää kyllä Elinkeinoelämän valtuuskunnan Tiekartta tulevaisuuteen pohtii edes jossain määrin sivistystä. ”Elämällä on syvempiäkin tarkeitakin kuin vauraus ja työ – esimerkiksi oppiminen, sivistys ja kulttuuri – mutta näitä vähempiäkään ei sovi sivuuttaa”, Tapani Ruokanen, papismies, pohtii. Hänen mukaansa ”Suomen vahva sivistyspohja on turvattava”, mutta jatkaa suoraan, että ”lahjakkaiden erityistarpeet on otettava huomioon muillakin aloilla kuin musiikissa ja urheilussa”.

Lahjakkaiden sivistystä tarvitaan, mutta me tarvitsemme edelleen myös laaja-alaista kansansivistystä. Luulen, että Suomen menestys on juuri tässä: monet poliittiset johtajat sekä yhteiskunnalliset ja uskonnolliset liikkeet oivalsivat jo varhain kansansivistyksen merkityksen.

On tavattoman hyvä asia, että Suomelle etsitään nyt suuntaa ja generoidaan julkista ja poliittista keskustelua siitä, miten selviämme tulevaisuuden haasteista. Sivistystehtävän unohtaminen voi olla Suomelle kuitenkin kohtalokasta. Vastaväitteenä ikään kuin jo kuulen, että eihän esimerkiksi Suomi maailmantaloudessa -pohdinnoissa tarvitsekaan käsitellä sivistystä, vaan pelkästään teknis-taloudellista ulottuvuutta. Vaitan toisin.

Ensinnäkin teknis-taloudellinen menestys jo itsessään ja sinänsä edellyttää laajaa sivistystä, aivan kuten Brunilan paperissa sanotaan. Mutta se ei tule hoidetuksi pelkällä nuorisasteen koulutuksella! Kaiken lisäksi Suomen koululaitos on eräiltä

osin onnistunut tässä perin huonosti; tieto ei muutu välttämättä toiminnaksi. Peruskoulun päättösvaiheessa olevat suomalaisnuoret ovat 28 maan nuorten joukossa aivan huipputasolla, Puolan jälkeen toisena, yhteiskunnallisissa tiedoissa ja taidoissa, mutta kirkkaalla jumbosijalla kysyttäessä sosiaalista vastuuta korostavan kansalaistoiminnan tärkeyttä.

EU nostaa elinikäisen oppimisen tavoitteeksi seuraavat: ”personal fulfilment, active citizenship, social inclusion and employability” – tässä järjestyksessä. Tästä voisimme ottaa oppia nyt laajemmin koulutuspolitiikassamme. Rikkaasta, tasapainoisesta elämästä nousevat aktiivinen kansalaisuus, yhteys ja osallisuus – ja lopulta myös taloudellinen toimeliaisuus.

Toiseksi pelkkä taloudellinen menestys tekee yhteiskunnan ja yksilön elämän arvottomaksi ja kapeaksi. Panostamalla esimerkiksi kulttuurin perustyöhön Suomi on kyennyt nostamaan maailmanlaajuiseen maineeseen musiikillisia lahjakkuuksia. Voi kysyä, eikö se ole maininnan arvoista työtä globalisaatiosta puhuttaessa.

Kolmanneksi pelkän taloudellisen menestyksen arvottaminen johtaa herkästi siihen, että yksilöitä aletaan arvostaa ja kohdella vain heidän taloudellisen menestyksensä ja kilpailukykynsä perusteella. Se sopii erinomaisen hyvin tähän jälkimodernin individualisointikehityksen pirtaan, mutta se johtaa lopulta hyvin eriarvoiseen yhteiskuntaan.

Neljänneksi viime aikoina on oivallettu se, että taloudellinenkin menestys edellyttää taustakseen sosiaalista pääomaa. Sosiaalinen pääoma puolestaan on verkostoja, luottamussuhteita ja jaettuja arvoja. Sosiaalisen pääoman synnyn edellytykset eivät synny vain pohtimalla taloudellisia ja tuotannollisia innovaatioita.

Viidenneksi menestyvä talous edellyttää tervettä ja elinvoimaista poliittista demokratiaa. Se puolestaan syntyy vain aktiivisesta kansalaisuudesta.

* * *

Suomessa on meneillään kehityssuuntia, joita voi pitää huolestuttavina aktiivisen kansalaisuuden ja sosiaalisen pääoman kehittymisen kannalta. Meillä pitkään jatkunut kielteinen suhtautuminen puolueisiin ja poliitikkoihin näyttää jo tukahduttaneen merkittävässä määrin kansalaisten kiinnostusta poliittiseen ryhmäosallistumiseen. Turhaan emme kanna huolta äänestysaktiivisuudesta. Niin ikään yhdistys- ja järjestöosallistumi-

sen maakohtaiset erot osoittavat, ettei suomalainen järjestöosallistuminen ole pohjoismaisittain kovinkaan aktiivista.

Minusta koulutuksen on vastattava nyt myös näihin perushaasteisiin. On edistettävä aktiivista kansalaisuutta, on luotava edellytyksiä sosiaalisen pääoman monipuoliselle kehittymiselle, koulutuksen on edistettävä sivistystä, kulttuuria ja henkistä osaamista.

Meneillään on ajatuksellinen ja kielellinen hegemoniataistelu. Oma ammattikorkeakouluni, Diakonia-ammattikorkeakoulu, on aloituspaikkoina laskettuna suurin sosiaalialan kouluttaja. Siksi seuran jossain määrin huolestuneena sitä, että talouselämän logiikasta käsin pyritään ratkaisemaan myös kaikki sosiaalialan peruskysymykset.

On totta, että sosiaalipalveluissa on paljon sellaista, mitä voidaan ja tulee tarkastella tavaratuotannon logiikalla. Mutta sosiaalipalveluissa on paljon myös sellaista toimintaa, jossa asiakas ei ole kuluttaja, vaan osallistuja ja tekijä. Kysymys on yhteistoiminnallisesta ja vuorovaikutuksellisesta prosessista, joka tapahtuu kahden ihmisen, kansalaisen ja sosiaalipalvelujen antajan, välisessä ihmissuhteessa tai laajemmassa ryhmässä.

Kärjistän ja yksinkertaistan nyt tarkoituksellisesti. Hyvä on, tuotteistetaan sitten voimaannuttaminen, rakkaus, huolenpito, vuorovaikutus, sosiaalityöntekijä, myötäeläminen, osallisuus, sosiaaliohjaaja, yhteys. Hyvä on, tuotteistamisen jälkeen sitten kilpailutetaan nämä! Mutta eikö silloin aivan toisen alueen kieli ja logiikka ole tullut dominoimaan väärää aluetta?

Korkeammasta koulutuksesta vastaavien on otettava haasteeksi se, että sosiaalialalla toimivilla on ammatillisen osaamisen, tiedon ja taidon lisäksi persoonallista kypsyyttä, sydämen sivistystä ja korkea etiikka olla vuorovaikutuksessa tukea tarvitsevien kansalaisten ja ryhmien kanssa.

Hyvinvointivaltion palvelut tarvitsevat nyt kiipeästi uudistamista ja uusia innovaatioita, mutta tavaratuotannon tai informaatioteknologian logiikasta käsin tapahtuu vain osa niiden uudistustyöstä. Mainitut alueet voivat olla toki kriittisinä ja paljastavina arviointi- ja tarkastelupintoina. Muun kehitystyön on lähdettävä mielestäni sosiaalisen osaamisen omista lähtökohdista, kielestä ja logiikasta käsin.

Se, että otin esille nyt erityisesti sosiaalialan, ei merkitse sitä, ettenkö näe korkeakoululaitoksen sivistystehtävän koskettavan kaikkia aloja – myös siis kaupan, tekniikan, hallinnon ja muita aloja.

* * *

Meidän on ihan aidosti kannettava huolta Suomen menestymisestä maailmantaloudessa – ainakin, jos aiomme säilyttää hyvinvointivaltion ja itsekkäämmin sanottuna nykyisen elintasomme. Viimeaikaiset mietinnöt ja selvitykset ovat erinomaisia tiekarttoja tulevaisuuteen.

Korkeakouluväen molemmilla lohkoilla, yli-

opistoissa ja ammattikorkeakouluissa, on osallistuttava kriittisesti keskusteluun erityisesti siitä, mihin me itse asiassa tiekartan avulla suunnistamme.

On pidettävä huoli siitä, että meillä on kunnossa koulutuspoliittinen näkemys ja pedagoginen osaaminen. Meillä on oltava kirkas näkemys siitä, että menestyvä Suomi tarvitsee sosiaalista koheesiota, sivistystä ja demokratiaa.